

Araştırma Makalesi/ Research Article

Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye’de İletişim Araçları: Posta, Telefon, Telgraf ve Telsiz (1925-1930)

Süleyman Tekir*

(ORCID: 0000-0001-5862-2548)

Makale Gönderim Tarihi

16.11.2021

Makale Kabul Tarihi

26.12.2021

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Tekir, S., "Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye’de İletişim Araçları: Posta, Telefon, Telgraf ve Telsiz (1925-1930)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı, (Aralık 2021): 270-285.

APA: Tekir, S. (2021). Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye’de İletişim Araçları: Posta, Telefon, Telgraf ve Telsiz (1925-1930). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı), Aralık 2021, 270-285.

Öz

İnsanlar uzak mesafelerden birbirleriyle iletişim kurabilmek için tarih boyunca çalıştılar. 19. yüzyılın başında telgrafın icadı bu alandaki çabaların en önemli neticesi oldu. Üzerinden geçen kısa zamanda iletişim araçlarının çeşitlenmesi mümkün olabildi. Osmanlı Devleti telgrafla görece erken bir dönemde tanışmasına rağmen telefon kullanımında geç kaldı. On yıl boyunca süren savaş dönemi tam manasıyla kurulamamış olan iletişim alt yapısını mahvetti. Posta hatlarının tamamına yakını işlemez hale geldi. Millî Mücadele sırasında cephelemler ve Anadolu’nun her noktasıyla iletişimin sağlanabilmesi telgraf sayesinde oldu. Telgraf hatlarının işler halde tutulabilmesi ise

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, stekir@sinop.edu.tr.

Assoc. Prof. Dr., Sinop University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

insanüstü gayretle mücadele eden çalışanlar sayesinde mümkün olabildi. Cumhuriyet ilan edildiğinde derme çatma telgraf hatları, on iki ay boyunca işletilemeyen ve uluslararası sisteme entegre edilememiş bir posta sisteminden fazlası yoktu. İletişim araçlarındaki büyük dönüşüm 1925-1930 döneminde gerçekleştirildi. Telgraf, telsiz, telefon ve posta işletmelerine yapılan yatırımlar kısa sürede sonucunu verdi. Ancak 1929 ekonomik krizi her alanda olduğu gibi iletişim altyapısına yapılan yatırımları da olumsuz yönde etkiledi. Bu çalışma 1925’e kadar olan dönemin durum tespitini yaptıktan sonra 1925-1930 döneminde iletişim altyapısına yapılan yatırımlara odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Telsiz, Telefon, Telgraf, Telsiz Telefon, Posta

Communication Tools in Turkey in the Early Years of Republic: Mail, Phone, Telegraph and Radio (1925-1930)

Throughout history, men have strived to be able to communicate with one another over large distances. The most significant result of efforts in this area was the invention of the telegraph at the beginning of the nineteenth century. In a very short period of time, it was able to diversify communication methods. Although the Ottoman Empire was relatively early to adopt the telegraph, it was late to adopt the telephone. The ten-year war era devastated the communication infrastructure that had not yet been properly constructed. Almost all of the postal lines became inoperative. Communication with the fronts and with every location in Anatolia was feasible during the National Struggle thanks to the telegraph. Keeping the telegraph lines operational was possible thanks to the employees who struggled with superhuman effort. When the Republic was formed, there were only improvised telegraph connections and a postal system that couldn't run for a year and couldn't be incorporated into the world system. The great transformation in the means of communication took place in the period of 1925-1930. Investments in the telegraph, radio, telephone, and postal industries provided results in a short period of time. The 1929 economic crisis, on the other hand, had a detrimental influence on communication infrastructure projects, as it did on other investments. This study focuses on the investments made in the communication

infrastructure in the period 1925-1930, after determining the situation for the period until 1925.

Keywords: Turkey, Radio, Telephone, Telegraph, Wireless Telephone, Mail

Giriş

Ülkenin her yanını etkisi altına alan uzun harp yılları ulaşım ve iletişim hatlarının da bozulmasına, köhneleşmesine hatta kullanım dışı kalmasına neden olmuştu. Bozulan asayiş beraberinde çete ve eşkiya gruplarının oluşmasına neden oldu. Ayrılıkçı emellerle hareket eden grupların bunlara eklenmesiyle Anadolu toprakları tekin olmaktan oldukça uzak bir görünüme büründü. Jandarma kuvvetinin miktarı iletişim hatları ile yolları korumaktan yoksundu.

Mondros Mütarekesi'ni müteakip devlet işlerinin her alanında olduğu gibi posta, telefon ve telgraf alanında da ilginç gelişmeler yaşanmaya başladı. İttihatçı kadrolar devlet kademelerinden tasfiye edilirken yerlerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları atanıyordu. Posta, Telgraf ve Telefon Müdür-i Umumiliği'ne ise Refik Halid Bey atanmıştı. Espiyonaj faaliyetlerinin tamamı telgraf üzerinden yapılıyordu. Telgraf işlerinin işletme mümeyyizi olan Ermeni Leon gibileri elde ettikleri istihbaratı doğrudan doğruya İtilaf Devletleri temsilcilerine yetiştirmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Edirne ve çevresinin işgali sonrası İstanbul'a dönmek zorunda kalan telgraf memurlarına hak ettikleri maaşlar *millici* yani Kuva-yı Milliye'yi destekledikleri gerekçesiyle ödenmiyordu. Telgrafhanelerde Anadolu ile irtibat kurmamaları için üç Türk memurun bir arada çalışması yasaklanmıştı. İstanbul Merkez Telgraf Müdüriyeti görevine Millî Mücadele'yi destekleyen Salim Bey atanana kadar bu durum devam etmişti. Salim Bey, İtilaf Devletlerine gönderilen istihbarat yollarını kısa sürede kesmeyi başardı.¹ Bu sıralarda 16 Mart 1920'de İstanbul İngilizler tarafından işgal edildi. İşgal sırasında yaşananları İstanbul'da görevli telgraf memurlarından Manastırlı Hamdi Bey -her şeyi göze alarak-Mustafa Kemal Paşa'ya anlık olarak bildirmeyi başarmıştı. Mustafa

¹ A. Baha Gökoğlu, *İnkılâbımızda Posta ve Telgraflılar*, İstanbul, 1938, s.4-7.

Kemal Paşa kendisinden Nutuk’ta “*Bu hamiyetli ve cesur Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felâketinden kim bilir haber almak için ne kadar intizârlar içinde kalacaktık.*” şeklinde bahsedecektir.²

İstanbul’un işgal edilmesinden sonraki birkaç gün boyunca İstanbul ile kimse bağlantı kuramadı. İngilizler ancak yerel düzeyde iletişim kurulmasına izin vermişlerdi. Bu hat işgalden sonra ancak Aralık 1920’de işler hale getirildi. Haberleşme işareti olarak ise PR (Payitaht Riyaseti) ifadesi benimsenirken Adapazarı üzerinden yapılacak haberleşme içinse MR işareti kullanıldı.³ İstanbul’da görev yapan birkaç fedâkar memur İstanbul’dan gizli bir tel üzerinden haberleşmesi İstanbul’un İngilizler tarafından tahliyesine kadar açığa çıkmadan devam ettirmeyi başardılar. Bu merkezlerin Ankara’da ismi *Gece Kuşu* idi. Bu hat gece yarısı daha önceden kararlaştırılmış rumuz ile iletişimi başlatır bu haberleşme sabaha kadar devam ederdi.⁴

TBMM’nin açılmasını müteakip Ankara merkezli millî iletişimin de temeli atıldı. Türk Posta ve Telgraf İdaresi 12 Mayıs 1920’de resmen kuruldu. Millî Mücadele’nin başarıya ulaşmasında en önemli görevlerden birisini de telgrafçılar üstlendi. Mücadele adeta telgraf hatları üzerinden kazanıldı. İstanbul hükûmetinin emrinde görev yapan Refik Halid Bey özellikle kongre haberleşmesinin önüne geçebilmek için telgraf memurlarına türlü telkinlerde bulunsa dahi başarılı olamadı. Refet Paşa’nın Dahiliye Vekilliği sırasında tatil edilmiş olan tüm posta işleri yeniden işler hale getirildi. Öncelikle ana hatlar belirlenerek posta faaliyetlerine başlandı. Gerekli olan para ise Maliye Vekili Ferit Bey’in izniyle Zonguldak kömür rüsumundan karşılandı. Üç haftalık rüsumdan 150.000 lira gelir edildi ve bu para Millî Mücadele sırasında yapılan posta ve telgraf işlerinin ana sermayesini oluşturdu.⁵

² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul, 2014, s.487.

³ Halil Özcan, *Atatürk’ün Özel Şifre Hattı PR Gizli Telgraf Merkezi*, Ankara, 2019, s.90-94.; İşgal yıllarında İstanbul ile Ankara arasında PR işareti ile kesintisiz iletişim sağlanmasını mümkün kılan 6 telgraf memuru kurtuluşu müteakip İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi. Bkz: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0.0194-331-10.

⁴ Gökoğlu, *a.g.e.*, s.16.

⁵ Gökoğlu, *a.g.e.*, s.8-12.

Millî Mücadele boyunca telgrafçılığın ana merkezi Ankara olmasına rağmen tüm iletişim Kastamonu üzerinden sağlandı. Ankara-İstanbul arasındaki işleyen tek bağlantı İnebolu Limanıydı. Kastamonu-Ankara hattındaki haberleşme ise yalnızca bir tel üzerinden sağlanıyordu. Bunun için Ankara-Çankırı, Kastamonu-Tosya ve Yabanabat-Gerede arasında üç hattın yapılması gerekiyordu ancak elde levazımat yani yeni hat çekmek için kullanılacak hiçbir malzeme yoktu. Bu sırada Ruslardan kalma galvanizsiz tellerin olduğu haber alınmıştı. Derhal bu teller getirilerek adı geçen üç bölgede yeni hatlar çekildi ve böylece Kastamonu ile dubleks hat tesis edilmiş oldu. Batı Anadolu'da yaşanan her Yunan işgali sonrasında telgrafçılar yeni hatlar yapmak için insanüstü gayret göstermeye devam ettiler.⁶

Türkiye'de Cumhuriyet'ini ilanını müteakip posta işletmelerinin uluslararası normlara uygun hale getirilebilmesi için yabancı uzmanlar tarafından dört ay süren incelemeye tabi tutuldu. Bu inceleme sonucunda hazırlanan raporlar mevcut durumu açık seçik şekilde ortaya koyduğu gibi yapılması gerekenler konusunda da çözüm önerileri sunuyordu. Bu çalışmada yapılması gerekenler ilgili raporlar doğrultusunda ortaya konulduktan sonra neler yapıldığı meselesine odaklanılacaktır.

Durum Tespiti

İletişim her ne kadar araçlar vasıtasıyla yapılsa da en önemli faktör insandır. Uzun harp yıllarında başta telgraf ve postacılar olmak üzere iletişimin tesisinde çalışan görevliler yoğun mesai harcamışlardı. Bu alandaki muamelelerin iyi bir şekilde yürütülebilmesi için memurlara yardım yapılarak maaşları artırılmalıydı. Kara postası, demiryolu ve vapur vasıtasıyla yapılan posta nakliyesinde kullanılan araçlar da yenilenmeliydi. Postane binaları eskiydi ve ihtiyaca cevap vermekten oldukça uzaktı. Posta alanında bu yeniliklerin yapılabilmesi ise posta ücretlerinin artırılmasıyla mümkün olabilirdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli problemlerden birisi de yabancılara ait posta ücretlerinin çok düşük olmasıydı. Bahse konu ücretler artırılmalıydı.⁷

⁶ Gökoğlu, *a.g.e.*, s.13-14.

⁷ BCA, 30-10-0-0.202-376-7.

Posta sisteminin idaresi karmaşık bir yapıya sahipti. Öncelikle bu yapının daha basit ve hızlı çalışabilir hale getirilmesi elzemdi. Ondan fazla memura sahip olan merkezlerin yetkileri artırılmıyordu. Birçok posta merkezinde haftada bir veya iki defa posta alımı yapılıyordu. Bunun yerine tek memurla haftanın her günü posta alımı yapılan merkez kurulmalıydı. Yapılan incelemelerin neredeyse tüm memurların yaptıkları işin önemini farkında olduklarını ortaya koymuştu. Posta işleri konusunda islahat ve iyileştirme yapılması gereken liste uzayıp gidiyordu; uçak postaları, harici havale muamelesinin tesisi, posta çekleri, borçların tahsili, telgraf şebekesi ile yeni hatlarının inşası, telsiz telgraf istasyonları.⁸

1924’te Türkiye’de uygulanan posta, telefon ve telgraf teşkilatı Almanya ve Fransa’da uygulanan teşkilatların bir benzeriydi. Türkiye’nin posta sistemleri Almanya ve Fransa ile karşılaştırıldığında Almanya’ya göre geri olmasına rağmen Fransa sisteminin daha ilerisindeydi.⁹

PTT işletmesinin kazancı incelendiğinde bunun üçte ikisinin telgraftan elde edildiği görülüyordu. Gelecek on yılda yapımına başlanan ve başlanacak hatların tamamlanmasıyla bu gelirden daha da artış olacağı şüphesizdi. Ancak telefon hattı tesisatı ve telsiz telgraf inşaatı hasebiyle telgrafa olan talebin azalacağı endişesi gerçekçi değildi. Posta, telgraf ve telefon idaresinin gelirleri dikkate alındığında geleceğe yönelik yatırımların hepsinin bu parayla yapılmasına ise imkân yoktu. Özel şirketlere telefon şebekesi yapması konusunda yetki verilmesi ve bu konuda verilecek imtiyazlar bir seçenek olabilirdi. Merkezi bütçeden yeterli miktarda ödenecek ayrılması durumunda yabancı sermayeye gerek kalmayabilirdi. Aksi durumda ise telefon tesisatı üreten büyük yabancı şirketlerin sermayeleri tercih edilebilirdi.¹⁰

Türkiye’de İkinci Meşrutiyeti müteakip 1910 yılından 1924’e kadar tatbik edilen haberleşme yöntemlerinin özellikle de telgrafın bütün Avrupa’da olduğu gibi esaslı bir surette yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Mevcut sistemi geliştirmeye çalışmak ise çok sayıda sorunu beraberinde getirebilirdi. Oysa eski sistemi yenilemeye çalışmanın

⁸ BCA, 30-10-0-0.202-376-7.

⁹ BCA, 30-10-0-0.202-376-7.

¹⁰ BCA, 30-10-0-0.202-376-7.

önünde çok sayıda müşkülât bulunuyordu. Şehirler arasındaki mesafenin uzaklığı, demiryolların kısıtlı olması, ihtiyacı karşılayacak miktarda vasitanın olmaması, kullanılacak malzemelerin tamamına yakınının ithal olarak gelmesi gibi sebeplerden ötürü sistemin yenilenmesi zorlaşıyordu.¹¹

1924'te Türkiye telgraf şebeke hatları her geçen gün artmakta olan telgrafname trafiğine cevap veremeyecek duruma gelmişti. İktisat merkezleri arasında olanlar dahil olmak üzere telgraf hatları kötü durumdaydı. Birçok hattın direkleri üzerine yeni bir tel takacak fincana yer dahi yoktu. Bunun yanında yeni hatların inşa edilmesinin idareye yükleyeceği masraf fazla olmasına rağmen asıl sorumluluk hatları sürekli işler vaziyette tutabilmektir.¹²

Cumhuriyetle birlikte ihtiyacı hissedilen iletişim araçlarından birisi de telefon oldu. Ülke çapında ekonomik hayat yeniden canlanırken şehirler arasında iletişimin sağlanması için telefona duyulan ihtiyaç da her geçen gün kendisini hissettirmeye başladı. İlk etapta şehir içinden ziyade şehirler arası telefon bağlantısının kurulması elzem görülüyordu. Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti ülkenin telefon hattına kavuşabilmesi için yoğun çaba sarf ediyordu fakat telgrafta olduğu gibi umumi telefon hatlarının da devlet kontrolünde olması isteniyordu. Telsiz telefon ve telsiz telgraf konularında da Türkiye'de yeni sistemlerin kurulması gerekiyordu. Bu iletişim metotları için de büyük istasyonların kurulması elzemdi. Özellikle telsiz yoluyla askerî haberleşmenin sağlanabilmesi Ankara'da kurulması gereken bir istasyonla mümkün olabilirdi. Bir diğer istasyon ise Osmaniyeye kurulmalıydı. Bunun yanında küçük istasyonların ise Diyarbakır, Sivas, Konya ve İzmir'e kurulursa ilk etapta amaca ulaşılabilirdi. Tamamen devlet ve askerî haberleşme için kullanılacakları için bu istasyonlara ayrı bir ehemmiyet verilmeli ve korunmalıydı. Kurulması gereken sistem Türk karasularında seyahat eden deniz taşıtlarında hava sahasındaki uçaklara kadar yayın yapabilmeliydi.¹³

¹¹ BCA, 30-10-0-0.202-376-7.

¹² BCA, 30-10-0-0.202-376-7.

¹³ BCA, 30-10-0-0.202-376-7.

Uzun harp yılları ülkenin tüm sistemlerinin yanı sıra haberleşme altyapısını da tamamen işlevsiz hale getirmişti. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yapılacaklar listesinin ilk sırasında iletişim ve haberleşme altyapısının yeniden tesisi ve düzenlenmesi bulunuyordu. Altyapının yeniden inşası veya iyileştirilmesi için büyük meblağlarda ekonomik kaynağa ihtiyaç vardı. Tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 ekonomik buhranına kadar olan dönem bu çalışmada *Erken Cumhuriyet Dönemi* olarak tanımlanarak, dönem içerisinde haberleşme ve iletişim altyapısına yapılan yatırımlar alt başlıklarda ele alınmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemindeki İletişim Yatırımları

a) Posta

Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi 23 Mayıs 1933’e kadar Dâhiliye Vekâleti bünyesinde faaliyet gösterirken bu tarihten sonra Nafia Vekâleti’ne bağlandı. Cumhuriyetin ilanını müteakip ülkedeki posta işlerinin düzenlenmesi için 26 Kasım 1923 tarihinde Posta Kanunu çıkarıldı. 4 Şubat 1924’te ise telgraf ve telefonun iletişim vasıtası olarak kullanılmasının ayrıntılarını düzenleyen Telgraf ve Telefon Kanunu çıkarıldı ve bu araçların işletme yetkisi PTT’ye verildi.¹⁴ Uluslararası posta sistemlerindeki gelişmeleri takip ve bu sistemlere dâhil olabilmek için yapılan uluslararası toplantılara temsilciler gönderildi.¹⁵

Lozan Antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırdığı gibi ülkedeki yabancı sermayenin elindeki imtiyazlı işletmelerin ise devlet tekeline alınmasıyla ilgili yoğun bir çaba içine girildi. Gerard Tongas bu durumu şöyle resmetmişti; *“Elektrik, telefon ve su tekelleri de yavaş yavaş satın alınmaktadır. Unutulmamalıdır ki Türkiye, mükemmel bir tekeller diyarıdır ki bu tekeller, ekonomik faaliyet alanlarının hepsini kapsar. Şu*

¹⁴ Nadir Yurtoğlu, “Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.32, S93. s.57-58.; PTT işletmesi 1939’da Ulaştırma Bakanlığı’na bağlanırken 1954’te ise Kamu İşletmeleri Teşebbüsü’ne (KİT) dönüştürüldü. Bkz: Muharrem Turp, *Demokrasi Sürecinde Dokuzuncu Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kars, 2017, s. 213.

¹⁵ BCA, 30-18-1-1.21-62-20.

an hükümetin temel gayesi, tüm bu tekellerin tek sahibi olmaktır. Akabinde bütün maden işletmelerini de alacaktır.”¹⁶

Cumhuriyetin ilanını müteakip Türkiye’de her alanda atılımların ve inkılapların yapıldığı bir döneme girildi. Dönemin yaygın iletişim vasıtası olan posta ile haberleşme de ise 1925’ten itibaren temel olarak ulaşım konusunda gelişmeler yaşandı. Postaların taşındığı araçların çeşit ve sayıları dikkate alınarak posta araç sürücülerinin sayıları artırılmaya çalışıldı. Bununla birlikte yapılan sefer sayılarında da artış kaydedildi. Bu suretler şehirlerle kasabalar arasındaki bağlantının çoğaltılmasına da gayret edildi. Ancak Türkiye’nin erken cumhuriyet yılları henüz karayolu taşımacılığının tam manasıyla gelişmediği bir dönemdi. Çok sayıdaki yerleşime kış aylarında karayoluyla bağlantı sağlanamıyordu. Buna bağlı olarak ülkenin tamamına yaz ve kış aylarında eşit ölçüde posta hizmeti verilemiyordu. Kış aylarında yolları kapalı olan yerleşimlere ise ancak yaz aylarında otomobil ile posta hizmeti verilebiliyordu. 1925 yılında 521 posta sürücüsü ile 68.172 sefer yapılabiliyordu. 1930 yılına gelindiğinde posta sürücü sayısı 496’ya düşerken yapılan sefer sayısı ise 72.976’ya yükseldi.¹⁷

1925-1930 yılları arasında postaların taşınmasında vapur ve demiryollarından azami derecede istifade edilmeye çalışıldı. Devlet Demiryollarının İstanbul-Ankara-Adana hattında artan posta nakliyatının daha güvenilir bir şekilde yapılabilmesi için altı adet yeni posta vagonu tedarik edilerek sefere başlatıldı. Adana-Mardin ve İzmir-Kasaba hatlarında faaliyet gösteren demiryolu hatlarında ise özel vagonlar yaptırılarak posta hizmetleri verilmeye başlandı. Diğer yandan ise posta muamelesi yapılan merkezlerin sayısı artırılmaya çalışıldı. Eksikliği hissedilen; posta paketi, kıymetli mektupların taşınması, posta havalenamesi, telgraf havalenameleri gibi hususlarda önemli gelişmeler kaydedildi. 1925’te 567 adet merkezden posta muamelesi yapılırken 1930’da bu sayı 585’e çıktı.¹⁸

Ülke içerisinde posta teşkilatı baştan yapılandırılırken uluslararası posta muamelelerinin yapılması için umumi kongrelerde kararlaştırılan

¹⁶ Gerard Tongas, *Atatürk ve Modern Türkiye’nin Mahiyeti*, Çev. Ahmet Benhur Işık, İstanbul, 2020, s.82.

¹⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA)*, 01009148/602918.

¹⁸ CBA, 01009148/602918.

gümrük numunesi ile küçük kolilerin kabulü ve taşınmalarına başlandı. Yabancı ülkelerden gelecek posta havaleleri hakkında da önemli adımlar atıldı. Ancak bazı ülkelerin posta kurumları yerli para üzerinden işlem yapma teklifleri sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. 1929 ekonomik buhranını müteakip Türkiye’nin liraya yönelik aldığı tedbirler ve dövizin mevcut durumu uluslararası posta havalelerindeki işlemlerin sonraya ertelenmesine neden oldu. Bunun yanında uluslararası posta ve koli nakliyatlarının sağlıklı şekilde yapılabilmesi için bir Fransız, bir İtalyan ve bir Alman uçak şirketiyle özel anlaşmalar yapılarak hava nakliyatlarına başlandı. Dışarıdan gelen paketlerin azami ağırlıkları ise 5 kg’dan 10 kg’a çıkarılarak koli gönderilen ülke sayısı artırıldı.¹⁹

b) Telgraf

Erken cumhuriyet yıllarının en popüler iletişim aracı olan telgrafla ilgili de yeni yatırımlar yapıldı. 1924’te daha önce değinildiği üzere yabancı uzmanlar tarafından ülkenin bu alandaki eksiklikleri tespit edilmişti. Ancak üzerinden geçen 5 yıla yakın zaman zarfında telgraf yatırımı yapılması için merkezi bütçeden ciddi tahsisat alınamadı. Alınan tahsisat ve imkân nispetinde peyderpey telgraf hatlarındaki çalışmalara başlandı. Telgraf hatlarıyla ilgili çalışmalar başkent Ankara merkez kabul edilerek yapıldı. İdari ve askerî ihtiyaç dikkate alınarak her yıl 500 ila 1.000 km uzunluğunda yeni hat, tel inşası veya hat uzatması gerçekleştirildi. Ancak telgrafla ilgili yapılan çalışmalar beklenenin oldukça altında kaldı ve 1930’dan sonraki yatırım planlarına dahil edilmeye devam etti.²⁰

Telgraf çalışmalarını etkileyen bir başka gelişme ise 1 Kasım 1928’de yapılan Harf İnkılabı oldu. 1929’da Latin harflerinin kullanımına geçilmesiyle eski harflerle çalışan makinelerin tamamının değiştirilmesi gerekiyordu. Diğer yandan ise telgraf memurlarına yeni harflerin öğretilmesi için çalışmalar yapıldı. Telgraf memurlarına eğitim verilebilmesi için yeni kurslar düzenlendi. Yeni tedarik edilen telgraf makineleri; Siemens, Teleprinter ve Star-Stop’un kullanımıyla ilgili de özel kurslar düzenlendi. Yeni nesil makinelerin çalıştırılabilmesi için güçlü elektrik kaynaklarına ihtiyaç duyulunca bu ihtiyacın karşılanması

¹⁹ CBA, 01009148/602918.

²⁰ CBA, 01009148/602918.

için bataryalar tedarik edildiği gibi bunların bakım ve onarımını yapmak için de makinistler yetiştirildi. 1930'a gelindiğinde Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Konya, Adana, Mersin, Kayseri, Sivas ve Diyarbakır telgraf merkezleri yeni tip makinelerle hizmet veriyordu. Almanya'ya sipariş verilen ve kısa sürede teslim edilmesi beklenen 50 yeni telgraf makinesiyle de bu merkezlerin sayısının artırılması planlanıyordu.²¹

Türk telgrafçılığında uzun yıllardan beri devam eden telgraf memurlarının 24 saat çalışmaları uygulaması da harf inkılabıyla birlikte sona erdi. Yeni mesai düzenine göre 24 saat değil 8 saat çalışmaya başlandı. Bu uygulamayla birlikte bazı küçük telgraf merkezlerinde ihtiyaca hanel getirmeksizin çalışma saatlerinde yeni düzenlemeler yapıldı. Büyük telgraf merkezlerinde ise memur sayısında artış yapılarak düzenleme tam manasıyla hayata geçirildi.²²

Mevcut telgraf merkezlerinin sayısı ihtiyaca göre sürekli artırılıyordu. Fakat her yerde doğrudan bir merkez açmaya ne bütçenin gücü yetiyor ne de ihtiyacın derecesi buna lüzum gösteriyordu. Bazı yerlerde ise ihracat mevsiminde telgraf ihtiyacı geçici olarak artıyor sonradan ihtiyaç kalmıyordu. Buna çözüm bulabilmek adına posta ve telgraf ücretinin ufak bir kısmını almak şartıyla kendi memurları vasıtasıyla telgrafın taşınması için İzmir-Kasaba ve Aydın demiryolları idareleriyle anlaşmalar yapıldı. Alınan iyi neticelere binaen Devlet Demiryolları ve diğer demiryolu idareleri ile aynı zeminde anlaşmalar yapılmaya başlandı.²³

Ülke içerisindeki hat yoğunluğu artırılmaya çalışılırken diğer yandan Avrupa'nın en ucuz kelime başına telgraf hizmeti Türkiye'de veriliyordu. 1927-1928 devresinde ülke içerisinde çekilen telgrafın kelime ücreti 2,5 kuruş iken acele telgraflarda kelime başı fiyat üç ile çarpılıyordu. 630 telgraf merkezinin 132'sinden uluslararası telgraf çekilebiliyordu.²⁴

c) Telefon

Telgraf şebekesi geliştirilirken telefon şebekelerinin yapımı ise göz ardı edilmedi. Nisan 1925'te Bakanlar Kurulu kararı ile Ericsson

²¹ CBA, 01009148/602918.

²² CBA, 01009148/602918.

²³ CBA, 01009148/602918.

²⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929*, İstanbul, 1929, s.73.

firmasıyla bir anlaşma yapıldı. Buna göre; Ankara’da 1.000 hatlık tam otomatik bir telefon şebekesi kurulacaktı.²⁵ İktisadi anlamdaki ihtiyaç dikkate alınarak şehirlerarası telefon hatları yapılmaya başlandı. Edirne, Tekirdağ, Bursa, Kastamonu, İnebolu, Ereğli, Zonguldak, Sinop, Samsun, Giresun, Trabzon, Konya, Isparta, Adana, Mersin ve Sivas gibi şehirlerde şehir içi telefon hattı inşa edildi. Kastamonu-İnebolu-Bartın; Ereğli-Zonguldak; Adana-Mersin şehirleri arasında şehirlerarası telefon konuşmaları başlatıldı.²⁶

Gazeteler ülkede kurulacak telefon hatlarına sütunlarında geniş yer veriyorlardı. 1929’da yaklaşık 12 milyon lira karşılığında telefon hattı kurulacağı müjdeleniyordu. Telefon hattı Ericsson adlı şirket tarafından yapılacaktı.²⁷ 20 Ocak 1929’da İstanbul-Ankara hattının ilk kısmı olan Ankara-Eskişehir telefon hattının açılması gazete sütunlarında yer bulmuştu.²⁸ İstanbul-Ankara telefon hattının hizmete alınmasıyla İstanbul telefon şirketine abone olmayanların Ankara ile telefon görüşmesi yapabilmeleri için yeni merkezlerin yapımına başlandı.²⁹ Kasım 1929’da ise İstanbul-Ankara telefon hattının inşaatı tamamlandı.³⁰ İstanbul-Ankara telefon hattının yapılmasını müteakip görüşmelerin sağlıklı yapılabilmesi için her iki şehirde de bir takım düzenlemeler yapıldı. Ayrıca Avrupa’dan sipariş verilen bir cihaz sesi güçlendirebilmek için kısa sürede Eskişehir’e yerleştirilecekti. En çok merak edilen husus ise telefon görüşme ücretlerinin ne kadar olacağıydı. Konuşmalar ilk etapta üç dakika ile sınırlandırılırken bu süre için 115 kuruş ücret ödenecekti.³¹ Konuşma süresinin üst sınırı kısa süre sonra 6 dakikaya çıkarıldı. İlk üç dakika için 115 kuruş sonraki üç dakika içinse 100 kuruş ücret belirlendi.³²

Telefon görüşmesi yapılabilmesi için 2341 veya 2342 numaralar aranarak santrale konuşmak istenilen numara söyleniyordu. Aranılan kişi yerinde bulunamazsa 15 kuruş ücret tahsil ediliyordu. İlk gün İstanbul-

²⁵ Serkan Yazıcı, *Osmanlı’dan Günümüze Ericsson Türkiye*, İstanbul, 2014, s.46.

²⁶ CBA, 01009148/602918.

²⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 24 Mayıs 1929, No:2825.

²⁸ *Vakit*, 21 Kanunusani 1929, No:3965.

²⁹ *Akşam*, 4 Temmuz 1929, No:3851.

³⁰ *Hakimiyeti Milliye*, 17 Teşrinisani 1929, No:3000.

³¹ *Akşam*, 6 Haziran 1929, No:3823.

³² *Hakimiyeti Milliye*, 1 Temmuz 1929, No:2862.

Ankara telefon hattını 34 kişi kullanırken bunların çoğunluğu tüccardı.³³ Telefon ücretlerinin ödenmesiyle ilgili de günümüzden farklı bir metot uygulanıyordu. İlk etapta açık hesap şeklinde aboneler görüşme yaparken kısa süre sonra 15 günde bir faturaların ödenmesi usulüne geçildi. Aylık 20'den fazla telefon görüşmesi yapanların ise en az bir aylık konuşma ücreti kadar depozitoyu veznelere ödeme zorunluluğu getirildi. Bu kurallara uymayanların ise telefon görüşmesi yapmalarına müsaade edilmeyecekti.³⁴

Ankara'da bizzat devlet tarafından otomatik telefon tesisatı kuruldu. İzmir'de ise belediyeye imtiyaz verilerek otomatik telefon şebekesinin kurulması sağlandı. Öneme binaen İstanbul-Ankara şehirlerarası telefon hattının kurulması için de çalışmalara başlandı. İktisadi durum ülkenin en önemli iki şehri arasında modern bir hattın kurulmasına engel oluyordu. Ancak buna rağmen telgraf şebekesinin direklerinden istifade edilerek ülkenin en uzun telefon hattının çalıştırılması hususunda başarı sağlandı. Bu hat üzerinden günlük yapılacak 250 görüşme ile masrafı hariç yıllık 50 bin lira gelir elde edilmeye başlandı. Bütçeden tahsisat alınamadığı için Ankara-İzmir ve İstanbul-İzmir hatlarının yapımına başlanamadı.³⁵

Telgraf ve telefonun yanı sıra yapımına ihtiyaç duyulan bir başka iletişim vasıtası da telsizlerdi. Tüm dünya ile birlikte Türk kamuoyu da telsiz telefon teknolojisini merakla takip ediyordu. Gazeteler telsiz telefonları şu şekilde okuyucuya tanııyordu: *"Medenî muhabere vasıtalarının en mühimlerinden biri de telsiz telefondur. Ankara'da oturup Londra ile vasıtasız konuşmak bugünkü insanlar için ne mutlu bir mazhariyettir."*³⁶

d) Telsiz

İlk büyük telsiz istasyonu daha çok siyasi amaca hizmet etmesi için Avrupa'daki örneklerinin bir benzeri olmak üzere Ankara'da kuruldu. 250 kw'lık bu istasyon ihtiyaca cevap vermenin de ilerisindeydi. Ticari maksat içinse İstanbul'da 25 kw gücünde bir istasyon kuruldu. Her iki

³³ *Hakimiyeti Milliye*, 2 Temmuz 1929, No:2863.

³⁴ *Hakimiyeti Milliye*, 1 Ağustos 1929, No:2893.

³⁵ CBA, 01009148/602918.

³⁶ *Hakimiyeti Milliye*, 30 Mart 1929, No:2773.

istasyona da kurulan cihazlar aynı zamanda telsiz telefon maksadıyla kullanma özelliğine sahipti. Türkiye’de bir anonim şirketle yapılan mukaveleyle birlikte İstanbul ve Ankara’da her akşam konserler ve haber akışı sağlanmaya başlandı.³⁷

Türkiye’ye kurulan telsiz istasyonları ile dünyanın siyasi ve ekonomik olarak önemli merkezlerinden Paris, Londra, New York, Berlin, Roma, Moskova ve Tahran ile doğrudan doğruya iletişim kurulabildi. Buradan elde edilecek paranın posta işletmelerine ciddi bir gelir getirmesi hedeflenmişti.³⁸ Ankara alternatörlü telsiz telgraf istasyonu doğrudan doğruya New York’ta bulunan Radio Corporation of America adlı telsiz şirketinin muhtelif istasyonlarıyla sürekli bağlantı kurarken lambalı telsiz telgraf istasyonu da Tahran, Moskova ve çeşitli Sovyet istasyonlarıyla daimî ve sürekli olarak telgraf alışverişi yapıyordu. İstanbul’daki alternatörlü telsiz telgraf istasyonu Berlin, Viyana ve Londra telsiz istasyonları vasıtasıyla gerek Avrupa’nın muhtelif şehirleri gerekse de Amerika ile sürekli bağlantı kurarak en ucuz ve en seri şekilde dünya ile haberleşmeyi sağlıyordu. İstanbul’daki sahil postası ise denizlerde sefer halindeki tüm Türk ve yabancı gemiler ile Dedeoğaç, Romanya ve Sovyet Rusya sahil istasyonları ile sürekli irtibat kurabiliyordu.³⁹

Şüphesiz ki erken cumhuriyet yıllarında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini etkisi altına alan isyan ve ayaklanma girişimleri merkez ile olan bağlantının sağlıklı bir zemine oturtulmasını kaçınılmaz hale getirmişti. 19. Yüzyıldan beri isyanlar ilk etapta telgraf tellerinin kesilmesiyle başlıyor ve isyan bölgelerinden sağlıklı haber alınması bir şekilde engellenmeye çalışılıyordu. Telefon hatları da aynı akıbete uğrayabilirdi. Benzeri manzaralarla karşılaşmamak için kısa dalgalı dört telsiz istasyonu alınarak Edirne, Ankara, Diyarbakır ve Van’a yerleştirildi.

40

Posta işlerinin sağlıklı şekilde yürütülebilmesinin en önemli araçlarından birisi de binalardı. Bunun için başta emval-i metruke olmak üzere ihtiyaç olan mahallerdeki uygun binalar posta işletmelerine tahsis edildi. Giresun, Trabzon ve Antep’te oldukça güzel binalar tahsis

³⁷ CBA, 01009148/602918.

³⁸ CBA, 01009148/602918.

³⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929*, s.74-75.

⁴⁰ CBA, 01009148/602918.

edilirken Ankara, Konya, Sivas, Bursa, Sarıköy, Bilecik ve Hadımköy gibi hem merkez hem de iletişim hatlarının önemli geçiş güzergâhı olan yerlerde yeni binalar inşa edildi.⁴¹

Sonuç

Günümüzde iletişim araçlarının vazgeçilmez olduğu şüphesizdir. İletişim araç ve vasıtalarının olmadığı bir dünya hayal dahi edilemez. Bu durum 19. Yüzyıldan itibaren tüm dünyayla birlikte Türkiye’de de böyle olagelmıştır. Çalışmaya konu olan tarih aralığı barındırdığı bazı özel durumlar sebebiyle nezaket arz eder. Millî Mücadele yılları Anadolu’nun topyekûn mücadelesini ifade eder. Bu mücadelenin de iletişim araçları olmadan yapılması düşünülemez. Çağın en modern iletişim aracı olan telgraf iletişimi Millî Mücadele boyunca aktif şekilde kullanılmıştır. Telgraf hatlarının çekilmesi, korunması ve telgrafların zamanında ulaştırılabilmesi için Millî Mücadele telgrafçılarının yoğun gayret içerisinde oldukları görülür. Aynı zamanda Mondros Mütarekesi’nden itibaren bozulan posta sistemlerinin yeniden işlevsel hale getirilmesi de aynı döneme tesadüf eder.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte her alanda olduğu gibi iletişim alanında da ciddi yatırım ve atılımların yapılması için çalışmalar yapıldı. Ülkedeki nitelikli elaman sayısının azlığı Cumhuriyet idaresini yabancı uzmanlara yöneltmiştir. Yurtdışından getirilen uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar dikkate alınarak 1924’ten itibaren yoğun bir faaliyete girişildi. Öncelikli olarak Osmanlı Devleti’nden kalan telgraf hatlarının yenilenmesi ve geliştirilmesine odaklanıldı. Bunun yanında tüm dünyanın savaş ile birlikte önemini kavradığı telefon hatlarının ülke genelinde yaygınlaştırılmasına çalışıldı. Kara ve deniz ile telsiz hatlar üzerinden bağlantı kurulabilmesi için de telsiz telefon istasyonları bu dönemde kuruldu. Ancak 1929’da bütün dünya ile birlikte Türkiye’yi de etkisi altına alan ekonomik kriz cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan yatırımların istenilen ölçekte olmasını engelledi.

Bu çalışma 1925-1930 devresinde Türkiye Cumhuriyeti eliyle yapılan posta, telefon, telgraf ve telsiz hizmetlerine odaklanmıştır. Ortaya

⁴¹ CBA, 01009148/602918.

çıkması muhtemelen yeni belge, bilgi ve bulgular ile sonraki dönemler için yapılacak çalışmalara örnek teşkil edecek mahiyettedir.

Kaynakça

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA)
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Gazeteler

Akşam
Hakimiyeti Milliye
Vakit

Kitap ve Makaleler

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
Gökoğlu, A. Baha, *İnkılâbımızda Posta ve Telgrafçılar*, İkbâl Kitaphanesi, İstanbul 1938.
Özcan, Halil, *Atatürk’ün Özel Şifre Hattı PR Gizli Telgraf Merkezi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019.
Tongas, Gerard, *Atatürk ve Modern Türkiye’nin Mahiyeti*, Çev. Ahmet Benhur Işık, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2020.
Turp, Muharrem, *Demokrasi Sürecinde Dokuzuncu Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kars 2017.
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul 1929.
Yazıcı, Serkan, *Osmanlı’dan Günümüze Ericsson Türkiye*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
Yurtoğlu, Nadir, “Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.32, S93, s.47-104.